

”Eva” – ett luftslott

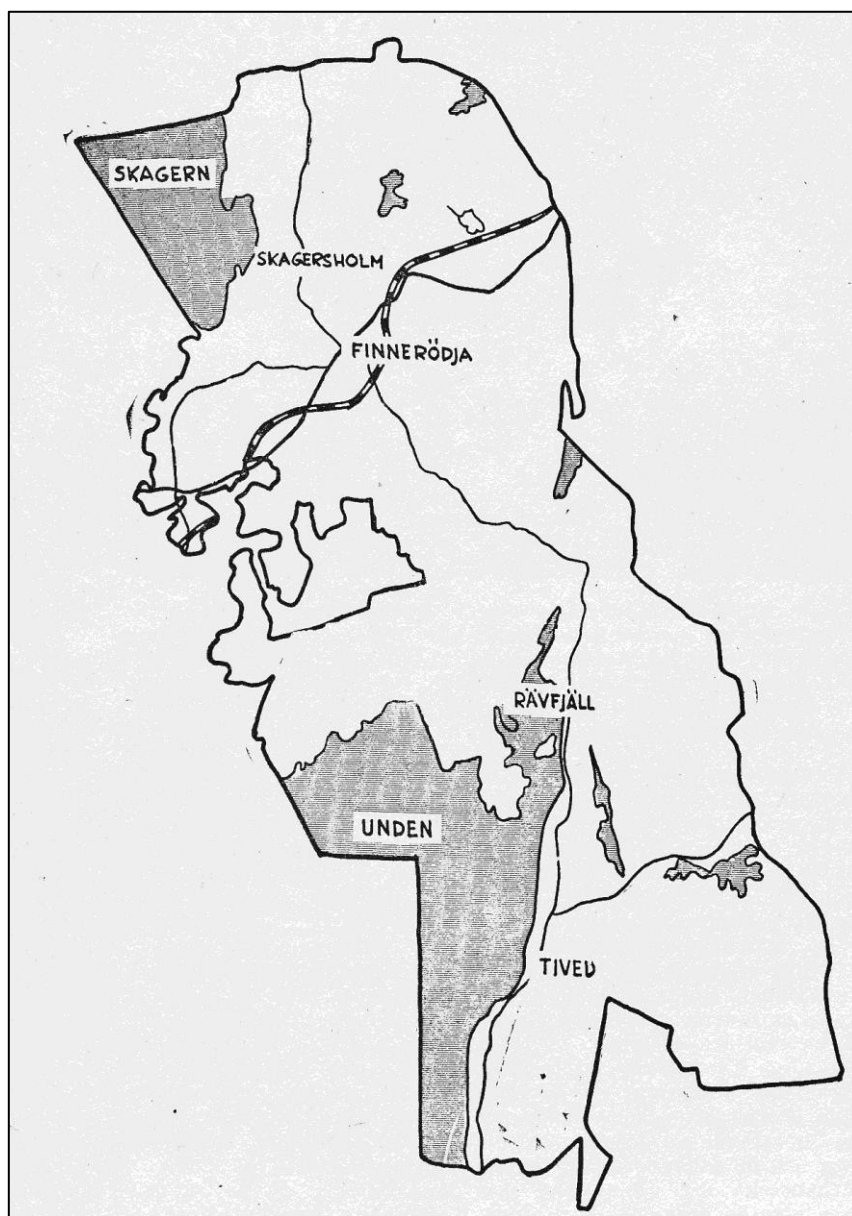
Under några år i slutet på 1950-talet var det stora samtalsämnet i Finnerödja atomkraftverket ”Eva”, som skulle byggas vid Räv fjäll. De styrande i kommunen var mycket entusiastiska och såg framför sig ett rejält uppsving för samhället och de var inte rädda för det extra arbete det skulle föra med sig. De boende runt sjön Unden var däremot mycket kritiska eftersom de var rädda för att stora naturvärden skulle gå till spillo. Inte minst var man rädd för att Undens vatten och fisket där skulle ta skada. Länsarkitekt Edgar Haasum var, på ett tidigt stadium, kritisk till projektet och lämnade in ett yttrande till länsstyrelsen där han påpekade att atomkraftverket skulle komma att påverka naturen, vattnet, fisket och ev. klimatet. Han ansåg att man skulle se Unden som en betydande naturtillgång som måste skyddas och vårdas. Finnerödja fick mycket uppmärksamhet i media under de här åren, både i lokalpress och i de stora rikstäckande tidningarna. ”Eva” kom aldrig att bosätta sig i Räv fjäll och oavsett vad man tycker om projektet är det en del av Finnerödjas historia.

Räv fjäll vid Undens norra strand.

1955 tillsattes den statliga atomenergiutredningen och året därpå offentliggjorde Vattenfall sina planer på att bygga två kärnreaktorer kallade ”Adam” och ”Eva”. Några månader senare presenterade det nybildade statliga bolaget AB Atomenergi liknande planer. De båda bolagen började var för sig undersöka olika platser där reaktorerna kunde placeras men de insåg snart att det var bättre med ett samarbete, vilket kom till stånd hösten 1957. Enligt avtalet skulle AB Atomenergi svara för atomreaktorer och bränsleelement medan Vattenfall skulle svara för kraftstationernas övriga utrustning. Redan innan detta avtal slöts hade Vattenfall hittat en plats som verkade idealisk för ett atomkraftverk, nämligen berget Räv fjäll vid Undens norra strand. Berget var av mycket god kvalitet och Unden en tillräckligt stor sjö för att fungera som kylvattemagasin. Dessutom gick den stora kraftledningen från Harsprånget, på 380 000 volt, i närheten och det var relativt långt till närmsta tätort. Vattenfall ansåg det värt att göra mer nog-

granna geologiska, topografiska och hydrologiska undersökningar, vilket man satte igång med i september 1957. Ett arbetslag på fem man mätte och vägde av höjdsystemet samtidigt som utstakningar pågick på och omkring Räv fjäll på ett 200 tunnland stort område. I oktober 1957 placerade man ut ca 200 vita skärmar på bergknallar och efter skogsvägar inför en flygfotografering av Räv fjäll. På de uppförstorade flygbilderna kunde man sedan mycket exakt göra avståndsbedömningar genom att mäta avstånden mellan de vita skärmarna. Högst upp på toppen av Räv fjäll hade man rest ett 20 m högt kartläggningstorn. Från tornet hade man en fantastisk utsikt där man, vid klart väder, kunde se både Kilsbergen, Billingen och Halle- och Hunneberg. Ett par man från Vattenfall började göra förberdelser för provborrningar i berggrunden och i början på november anlände den första bormaskinen till Räv fjäll. Den vägde ett ton och skulle högst upp på toppen av berget. Den oländiga terrängen gjorde att det inte gick att köra med bil ända fram. De sista tre kilometrarna fick man vinscha och hala upp den ömtåliga maskinen bit för bit. För att underlätta det arbetet försågs bormaskinen med medar. Övrig materiel kunde man transportera med häst. Det är många som frågat sig hur hästarna kunde ta sig fram i den branta och svårframkomliga terrängen.

Karta över Tivedens kommun med Räv fjäll utmärkt vid Undens norra strand.

Borrmaskinen kunde borra hål ner till 300 meters djup men så djupt behövde man inte borra på Räv fjäll. Man borrade drygt 10 hål och som djupast var man 120 meter ner i berget. Maskinen var försedd med ett pumpaggregat som höll undan slammet i borrhålen. Borrkärnorna packades i lådor och skickades iväg för noggranna kvalitetsanalyser. Borrningarna avslutades i juni 1959 och då vidtog nästa fas som var luftning av berget. Man hade tidigare borrar ett horisontellt hål 170 meter rakt in i berget, med en annan borrmaskin, och genom det hålet tryckte man in luft. På så sätt kunde man se om det fanns några sprickor i berget.

Tanken var att kraftverket skulle byggas i flera etapper och den första etappen tas i bruk 1963. Den skulle få en effekt på 100 000 kW vilket motsvarar en reaktoreffekt på 400 000 kW. För driften tänkte man använda inhemskt uran från Billingen och tungt vatten. Kraftstationens reaktorsalar, maskinsalar och manöverutrymmen skulle sprängas in i berget och ca 300 000 kubikmeter berg skulle forslas bort för att få till en golvyta på 60 000 kvm, ett jättelikt arbete. Salarna skulle ligga under ett 30 m tjockt tak av granit. Till det kom tunnlar för in- och utgående kylvatten på några kilometers längd. Den bortsprängda stenen var tänkt att användas till att fylla ut en intilliggande dalsänka där verkstäder, förråd, laboratorier, kontor och personalutrymmen skulle byggas på ett 200 gånger 300 meter stort område. Dessutom skulle det byggas ett ställverk. Reaktorn skulle omges med ett speciellt strålskydd av järnmalmsbetong och detekteringsutrustning skulle sättas upp på många platser i och runt berget för att säkerställa att ingen radioaktivitet läckte ut. Vattenfall räknade med att det behövdes 400 man under byggtiden och när reaktorn var färdig skulle 125 man få fast jobb. Kostnaden beräknades till 180 miljoner.

Den tänkta platsen för "Eva" låg på Ramsnäs gårds marker som ägdes av familjen Carlander. Den 5 september 1957 träffades ägarna till gården och representanter för Vattenfall för att ägarna skulle få information om var det var tänkt att "Eva" skulle ligga och vilka konsekvenser det kunde få för Ramsnäs gård. Det var aldrig tal om något tillstånd för förundersökning eller överlåtelse av mark. Någon dag senare påbörjade Vattenfall förundersökningarna trots att de inte fått ägarnas tillstånd. Vattenfall ville ensidigt diktera villkoren och det gick så långt att Vattenfall hotade med expropriering av marken.

I början på 1958 utspelade sig ett triangeldrama mellan orterna Finnerödja, Laxå och Hova. Alla tre orterna ville bli huvudort när det gällde var personalen skulle bosätta sig. Byrådirektör Tage Nytén på Vattenfallsstyrelsen bekräftade att Hova och Laxå tagit kontakt med Vattenfall medan Vattenfall själva tagit kontakt med Finnerödja eftersom den orten låg närmast det eventuella atomkraftverksbygget. Nytén påpekade att frågan om boendeort inte kan avgöras förrän man vet om det blir något bygge överhuvudtaget. Den 1 mars 1958 hölls ett sammanträde på Tivedens Motell i Finnerödja med ett 15-tal representanter från vattenfallsstyrelsen, länsstyrelsen, länsarbetsnämnden och Tivedens kommun. Från kommunen deltog kommunalnämndens ordförande Gustav Nilsson, fullmäktiges ordförande Ivan R. Karlsson, byggnadsnämndens ordförande S.G. Blad och ordförande i Stiftelsen Tivedsbostäder Nils Andersson. Mötet leddes av landshövding Bertil Fallenius och handlade om hur bostadsfrågan skulle lösas om projektet "Eva" blev av. Inga beslut fattades men man var överens om att Finnerödja borde bli huvudorten.

Den 5 maj 1958 bjöd länsstyrelsen i Skaraborgs län in till ett stort informationsmöte i NTO-lokalen. Där deltog experter från vattenfallsstyrelsen och länsmyndigheterna i Skaraborgs och Örebro län. Markägarna runt Unden var representerade liksom olika organisationer och de nämnder i kommunen som var berörda. Diskussionens vågor gick höga mellan de olika experterna, som representerade både förespråkarna och motståndarna. Även "vanligt folk"

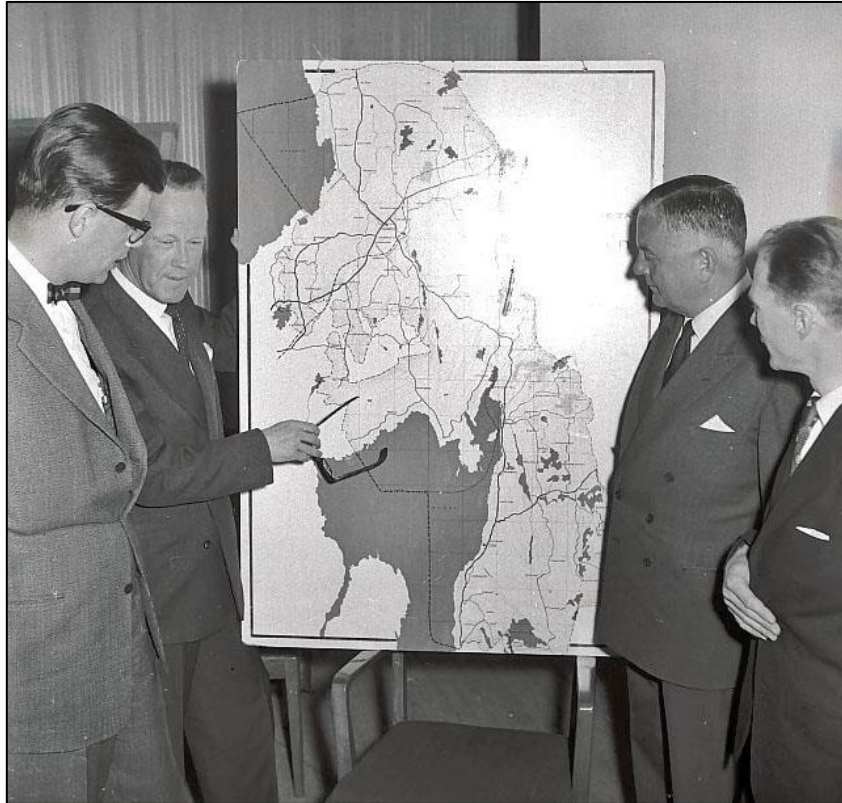
från bygden fick komma till tals. På fotot nedan kan man se att både stora salen och läktaren var fullsatta med kostymklädda, medelålders och äldre herrar. Jag kan endast hitta en enda dam. Jag kommer själv ihåg den här dagen trots att jag bara var i tio-årsåldern. Det som fastnat i mitt minne var att Dagens eko sände flera inslag från Finnerödja och att det var mycket folk i rörelse.

Informationsmöte om Atom-Eva i NTO-lokalen 1958. Foto Arne Sjöstedt.

På fullmäktiges sammanträde i december 1958 beslutade man upprätta ett köpekontrakt mellan Kungliga Vattenfallsstyrelsen och Tivedens kommun om försäljning av ett 7 500 kvm stort område för 2:50 kvm. Området låg bortanför Jordgubbsodlarföreningen mellan järnvägen och Mobäcksvägen och skulle användas till omlastningsplats för gods som kom på järnvägen. Villkor för att köpet skulle genomföras var att atom-Eva förlades till Räv fjäll.

Oron för riskerna med ett kärnkraftverk ökade ju mer tiden gick och många rykten spreds på bygden. Bland annat gick ett rykte om att Vattenfall hade börjat bygga anläggningen i smyg. I oktober 1958 tog distriktsingenjör Folke Agård från Lidköping till orda. Han påpekade att Undens vatten rinner ner i Vättern, som är en av landets förnämsta grundvattentillgångar. Om Undens vatten blev radioaktivt kunde det få katastrofala följder för många sjöar och vattendrag, inte minst för Vättern som var en stor dricksvattenreservoar. Agård ansåg att så länge atomkraftbyggena befann sig på experimentstadiet skulle de förläggas till kustbandet.

*Fyra herrar diskuterar någon detalj vid informationsmötet i NTO. Tvåa från vänster är landshövding Bertil Fallenius och längst till höger står fullmäktiges ordförande Ivan R. Karlsson.
Foto Arne Sjöstedt.*

Ivan R. Karlsson talar på informationsmötet. Foto Arne Sjöstedt.

Den starka opinionen mot kärnkraftverket resulterade i att en mark- och strandägarförening bildades vid ett möte i Undenäs i januari 1959 med Gunnar Eriksson från Karlsborg som den pådrivande kraften. Redan innan föreningen bildades hade markägarna lämnat in en protestskrivelse till länsstyrelsen där de bland annat skrev att "Vi kommer aldrig att frivilligt gå med på Evas byggande vid Unden". I mars ordnade föreningen ett möte på Teater Bio i Karlsborg med en mängd inbjudna experter. Vattenfalls representanter hamnade gång på gång i försvarsställning och fick ägna mycket tid åt att dementera felaktiga rykten. Den livaktiga föreningen skickade skrivelser till samtliga ledamöter i riksdagen där de påtalade riskerna för att vattnet i Unden, Vättern och andra närliggande sjöar skulle kunna smittas med radioaktivitet. Även Kungl. Maj:t. (regeringen) fick en skrivelse där föreningen framförde synpunkter på valet av plats för atomkraftverket.

Under 1959 var det många turer fram och tillbaka. I ett fullmäktigeprotokoll från den 6 april 1959 står det att det kommit en rapport som säger att Rävfall vid Unden är en mycket lämplig plats för "Eva". Förberedelserna har dock blivit försenade så starten är uppskjuten. Sommaren 1959 kom det uppgifter om att Vattenfall även höll på att undersöka två platser i Östergötland och två platser på västkusten som kunde vara lämpliga för ett atomkraftverk. Anledningen var att Vattenfall inte hade bestämt sig för vilken reaktortyp som skulle användas och en del av de utländska reaktorerna, som var tänkbara, var inte lämpliga att förlägga nere i ett berg. Under sommaren och hösten hölls många överläggningar mellan olika parter i atomenergifrågor. Viktiga delar av det svenska atomenergiprogrammet omprövades och man lutade åt att bygga ovan jord i stället eftersom det skulle minska byggtiden avsevärt. Man var redan starkt försenade. I januari 1960 kom beskedet som sa att "Eva" troligtvis inte skulle placeras vid Unden.

Till slut bestämde sig AB Atomenergi och Vattenfall att bygga atomkraftverket vid Marviken i Östergötland. Det hela blev en riktig flopp eftersom projektet lades ner 1970 innan det ens hade tagits i bruk. Istället byggde man ett oljekraftverk intill atomreaktorn. På så sätt kunde man utnyttja vissa delar som redan fanns på plats. Atomvärmeverket "Adam" var tänkt att byggas i Västerås men det gick samma öde tillmötes som "Eva". Västerås stad byggde ett konventionellt oljeeldat kraftvärmeverk i stället.

Det var många boende i trakterna av Finnerödja och runt Unden som drog en lättnadens suck när det gick upp för dem att "Eva" bara var ett lutslott.

Farväl till EVA och Räv fjäll

men kanske också på återseende...

Vattenfall skall förlägga R⁴EVA till Vikbolandet i Östergötland, och Finnerödjabygden gick därmed miste om, enligt Vattenfalls beräkningar, 150—200 skattebetalare. Men ett litet kryphål finns kvar, enligt Vattenfalls kommuniké: Räv fjäll sparas för en större, framtida anläggning.
Skalden andas en viss optimism...

*Ej caterpillars nagga skall i Tivedsskogens barr-fjäll,
Ej sprängskott skola dåna invid Undens fagra strand.
Man fann ej lämpligt lägga EVA i ett hål i Räv fjäll,
Ty nu skall hon stå ovan jord längst ut på Vikboland.
Så vet män äntligen till slut var EVA läggas skall
Fast inte har det just gått fort härmed för Vattenfall.*

*Men rätt besvärligt har man haft att ordna rum åt EVA,
Som är en ganska farlig dam, liksom den Eva var,
Som fresta' Adam så att han därefter jämt fick sträva
Uti sitt anlets svett i alla da'r han hade kvar...
Men det var längese'n, Ni vet, det timade i Eden.
Nu gäller det en helt ny EVA, som blir "made in Sweden".*

*I Finnerödja Gustaf Nilsson^o (liksom många andra)
Sig mycket hade glatt att få ta EVA mot.
Man hade tötort tänkt där folk bor långt ifrån varandra.
På ungdoms flykt från denna bygd man hoppats snabbt få bot,
När EVA kom med mängder av de jobbtillfällen,
Som hittills man måst söka sig på andra ställen.*

*Nu blev det alltså ingenting av detta underbara,
Som många i en glesbygd hade gått och hoppats på.
Men Undens vatten, liksom fisk, får helt i fred nu vara
Från faran för förgiftningsrisk från de atomer små.
Så både folk och få kring sjön sig nu kan känna trygga
Och utan oro i den fagra Tivedsnejden bygga.*

— — —
*Fast riktigt säker på den saken kan man inte vara.
Ty Vattenfall har sagt om Räv fjäll, att, eventuellt,
Man berg och sjö för framtidsbruk benägen är att spara.
Så kanske man framöver får det riktigt välbeställt
I Finnerödjabygden, när en ättling efter EVA
Till sist i Räv fjäll färdig står att elkraftsbristen häva...*

Den moderna EVA

eller ett sammandrag i anledning av diskussionerna om Vattenfallsstyrelsens atomreaktor för kraftverksändamål med föreslagen placering vid Unden i Tiveden.

Om EVA stod en strid i forntid grå,
varom väl alla läst, då de var små...
Den gången band åt egna ryggen ris
vår Eva — och drevs ut ur paradiset.

Se'n dess lär hon ej åter hittat dit.
Och inte heller Adam, föga vit
uti sin arma, jordebunda själ,
har sluppit undan gå här som en träl.

Men nu har åter uppdykt ett problem
kring Eva, varom handlar vårt poem.
Nu gäller det en EVA, mera kärv,
än den, som lockat Adam i fördärv.

— — —
(Den ena riktningen:)

Skall Eva stå vid Undens fagra strand
så är det risk för både sjö och land.
Så säger pessimister, målande
en bild, som ej precis är — strålande...

Vi kan få ut ATOMER i vår sjö.
Av dom kan fesk och fö och människor dö.
Med dem kan man rentav allt liv förö...
(Låt vara att till sist allt kött är hö)

Låt Eva någon ann'stans slå sig ner
Så av ATOMER här ej bliver fler...
Vem törs bo kvar i Tived, Undenäs,
om Eva sprutar gift i säd och gräs.

Hur skall det gå med Vätterns vatten, se'n
de fått den klar, den dyra ledningen,
som VIAK byggt från Södra Fågelås.
Till städerna hinsides Hökensås?

— — —
(Den andra riktningen)

De optimister menar sisåhär:
Emot en lycklig framtid nu det bär.
Om vi får Eva hit (med personal
som skattedragare i hundratal).

Det innebär, att bygden lever opp.
Att för befolkningsminskningen blir stopp.
Ny tätort kommer, värd att räkna med,
om Vattenfall får positivt besked.

Mens Undenbygden tänker explosivt.
Ser Finnerödja saken expansivt.
Och resonerar, man emellan, så:
— Om Eva vill vi inte miste gå.

AKE.

Dikt om Atom-Eva.